

Шкворченко Н. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету

ХУДОЖНІЙ ДІАЛОГ У ПАРАДИГМІ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Діалог є основним засобом зображення персонажа в драматургії. В якості комунікативної одиниці, специфічною для діалогу, визнається репліка і її комунікативні аналоги – комунікативний хід і мовленнєвий хід. Художній діалог у сучасній прозі та драматургії досить повно і різнобічно відображає такі важливі параметри образу персонажа як гендерна, національно-расова, локальна і темпоральна характеристики, соціальний статус, емоційний стан у момент мовлення і відносини комунікантів, риси характеру персонажа. Вік і зовнішній вигляд героя також знаходять відображення в діалозі художнього твору, але з меншою повнотою охоплення. Інформація про особу героя може міститися в його власному мовленні, у мовленні його співрозмовника, а також у мовленні інших персонажів, і виражається як експліцитно, так і імпліцитними засобами. Створюючи діалог у художньому творі, письменник відбирає саме ті мовні засоби, які допоможуть йому, у першу чергу, розкрити образ героя.

Ключові слова: художній діалог, комунікативна одиниця, репліка, персонаж.

Постановка проблеми. Актуальність теми статті зумовлена необхідністю подальшого дослідження закономірностей мовленнєвої поведінки мовця, розгляду принципів формування діалогічного дискурсу, а також розробки проблем, пов'язаних із співвідношенням художнього діалогу в драмі і прозі. Рішення подібних питань представляється необхідним для побудови комплексної лінгвістичної моделі діалогу як типу мовленнєвої діяльності. Також актуальною видається розробка критеріїв макросегментації англійського художнього діалогу з урахуванням міжособистісних відносин комунікантів та специфіки ситуації спілкування.

Об'єктом цього дослідження є англійський художній діалогічний дискурс в драмі і прозі.

Предметом дослідження є структурні одиниці англійського художнього діалогу, а також чинники, що визначають закономірності їх вибору і поєднання в процесі діалогічної комунікації.

Метою цієї статті є розгляд одиниць, які входять до складу комунікативної структури художнього діалогу і встановлення чинників, що забезпечують їх взаємодію.

До вивчення різних аспектів діалогу зверталися багато вчених як у нашій країні, так і за кордоном. У їхніх роботах було розглянуто співвідношення діалогу, монологу та полілогу (М.М. Бахтін, Л.П. Якубинський, Н.Ю. Шведова); було проаналізовано особливості спонтанного, усно-мовленнєвого і розмовного діалогу (Е.А. Земська, К.А. Долінін, А.А. Кибрик, Є.М. Ширяєв, М.В. Хітина, У. Чейф, Р.С. Томлін, М. Стаббз, Дж. Браун та інші). Також було зроблено спробу зіставлення діалогу в драмі і прозі

(Д.С. Зоненшвілі, В.Є. Халізов); розглянуто взаємодію авторського мовлення і мовлення персонажів у художній прозі та драматургії (А.А. Стриженко і А.Ф. Никонова).

У дослідженні діалогу одним із ключових питань є питання структурної організації діалогу, зокрема виявлення «мінімальної» складової діалогічного дискурсу.

В якості мінімальної одиниці діалогу в ряді робіт виділяються: висловлювання (Т.А. Жалагіна), діалогічну форму речення (Л.М. Михайлов, Е.Б. Яковлева), комунікативний крок (Л.М. Михайлов), предикація/інтонаційна одиниця (А.А. Кибрик, W. Chafe), мовленнєвий акт (А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлін, П.В. Зернецький, Ф. Хундснуршер), мовленнєвий жанр (В.В. Дементьєв). Найбільш уживаною з вищезначених мінімальних одиниць діалогу може вважатися мовленнєвий акт. Зокрема, П.В. Зернецьким була розроблена класифікація мовленнєвих актів на підставі їх дискурсивних параметрів.

В якості комунікативної одиниці, специфічної для діалогу, у ряді досліджень визнається репліка (А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлін, Т.А. Жалагіна, Е.Б. Яковлева) і її комунікативні аналоги – комунікативний хід (communicative/interactional move) (Л.М. Михайлов, W. Edmondson, M. Owen) і мовленнєвий хід (А.С. Недобух, П.В. Зернецький, Т.А. Жалагіна, Г.Р. Власян). Видається, однак, що в силу своєї комунікативної незавершеності ні репліка, ні її еквіваленти не можуть вважатися відносно самостійними комунікативними одиницями діалогу.

Одиницею діалогу, що володіє, на думку ряду дослідників (Н.Ю. Шведова, Д.С. Зоненшвілі, Т.А. Жалагіна, А.С. Недобух, Л.М. Михайлов та інші), комунікативної завершеністю є діалогічна єдність та її комунікативні аналоги, що складаються із репліки-стимулу і репліки-реакції, – мовленнєві взаємодії (П.В. Зернецький, А.С. Недобух), мінімальні діалоги (Ф. Хундснуршер), мовленнєві блоки (І.П. Сусов), обмін (exchange) (J. McH. Sinclair, R.M. Coulthard, M. Stubbs), суміжна пара (adjacency pair) (H. Sacks, M. Owen). Основне обмеження на використання цього підходу носить структурний характер: репліка-стимул і репліка-реакція не завжди слідує одна за одною.

Крім того, було розглянуто тематичний принцип членування діалогу, зокрема, при аналізі англійського діалогу Н.І. Теплицька виділяла в діалозі тематичні блоки, Л.І. Апагова – «сміслові уривки». У роботах А.Н. Баранова і Г.Е. Крейдліна введено поняття мінімальної діалогічної одиниці, яка характеризується перш за все реалізованими відносинами ілюкутивного змушення і тематичної цілісності. У рамках когнітивного підходу діалогічну взаємодію представлено як процес заповнення незаповнених слотів фрейма (А.А. Кибрик).

Аналіз розглянутих підходів показав, що більшість дослідників прагнуть знайти один параметр, що є для одиниці діалогу домінуючим або визначальним. Для тематичного блоку – це тематичний принцип, для мовленнєвого акту і мінімальної діалогічної одиниці – його іллокутивна сила, для діалогічного єдності – його структурна цілісність, для когнітивного підходу – чітка фреймова структурованість розглянутого фрагмента діалогу. Виділення тільки одного параметра не представляється достатнім для повного і адекватного опису такого багатаспектного явища, яким є художній діалогічний дискурс [1].

Діалог є основним способом зображення персонажа в драматургії. Роль і місце діалогу в прозаїчній літературі змінювалися протягом історії. Якщо в літературі сімнадцятого століття авторське мовлення як би поглинало мовлення персонажа, то в дев'ятнадцятому столітті взаємини авторського мовлення і мовлення персонажів значно змінюються, а саме кількісне співвідношення прямої і непрямой мови на користь першої [2]. А вже на рубежі двадцятого і двадцять першого століть художній діалог відіграє найважливішу роль у формуванні образу персонажа в прозаїчній літературі. Письменники воліють передавати всю основну інформацію про персонажа через художній діалог. У зв'язку з цим вивчення мовлення героїв стає найбільш актуальним.

Художній діалог у сучасній прозі та драматургії досить повно і різнобічно відображає такі важливі параметри образу персонажа, як гендерна, національно-расова, локальна і темпоральна характеристики, соціальний статус, емоційний стан у момент мовлення і відносини комунікантів, риси характеру персонажа. Вік і зовнішній вигляд героя також знаходять відображення в діалозі художнього твору, але з меншою повнотою охоплення [3]. Необхідно зазначити, що різні характеристики персонажа нерідко перетинаються.

Інформація про особу героя може міститися в його власному мовленні, у мовленні його співрозмовника та в мовленні інших персонажів про нього і виражається як експліцитними, так і імпліцитними засобами. Одні й ті ж мовні засоби можуть містити експліцитну та імпліцитну інформацію [4]. Наприклад, опис елементів одягу містить експліцитну інформацію про зовнішній вигляд персонажа, крім того, він може містити імпліцитну інформацію про його характер або душевний стан.

Діалог є найважливішою складовою частиною художнього твору. У драматургії діалогічна мова є основним засобом непрямой характеристики персонажів. У сучасній прозі діалог теж займає важливе місце. Письменники прагнуть передати інформацію про персонажа через його власне мовлення і мовлення інших героїв про нього.

Створюючи діалог у художньому творі, письменник відбирає саме ті мовні засоби, які допоможуть йому розкрити образ героя.

Діалог сприяє актуалізації особистісних характеристик його учасників. Цілий ряд ознак комунікантів, а також різне співвідношення цих ознак значно впливають на вибір мовних засобів у ході мовленнєвого спілкування і на всю мовленнєву поведінку учасників діалогу в цілому [5]. На комунікантів в ході спілкування впливають їх різ-

ні характеристики: психологічні, біолого-фізіологічні та інтелектуальні, настрої, зацікавленість предметом розмови, соціально-культурний статус співрозмовників, їх міжособистісні відносини, зовнішні обставини протікання мови і так далі. Всі ці ознаки учасників спілкування безпосередньо впливають на вибір і використання мовцями мовних засобів у процесі діалогічного спілкування, і тому вони є лінгвістично релевантними [6].

Створюючи діалог між персонажами, письменник враховує той факт, що в їхньому мовленні мають виявлятися всі вищезазначені ознаки, завдяки чому читач отримує можливість відтворити за допомогою діалогу різні характеристики героя, тобто за допомогою плану вираження реконструювати план змісту [7].

Проведений аналіз показав, що образ персонажа в діалозі в сучасній прозі може бути оформлено за допомогою різноманітних художніх засобів. У його створенні в тій чи іншій мірі беруть участь одиниці всіх мовних рівнів. Найбільш широко представлені в художньому діалозі лексико-фразеологічні та синтаксичні особливості реальної мови. Також важливим є використання персонажами різних функціональних стилів мовлення, функціонально забарвленої лексики, просторіччя, сленгу, діалектизмів. Крім того, особливу увагу слід приділяти висловлюванням про зовнішній вигляд, пристрасті, звички героїв, їх філософським міркуванням, а також самому змісту висловлювань.

У завершенні можна зробити наступні **висновки**:

- 1) художній діалог є одним з найважливіших засобів характеристики персонажу в сучасній драмі та прозі;
- 2) діалогічне мовлення відображає такі важливі параметри образу персонажа, як гендерна, національно-расова, локальна і темпоральна характеристики, соціальний статус, емоційний стан у момент мовлення і відносини комунікантів, риси характеру персонажа;
- 3) у художньому діалозі може бути відображено інформацію про вік за зовнішній облік персонажа;
- 4) інформація про особу героя може міститися в його власній мові, у мові його співрозмовника і в мові інших персонажів про нього;
- 5) одні й ті ж мовні засоби можуть містити як експліцитну, так і імпліцитну інформацію;
- 6) одні й ті самі словесно-мовні засоби можуть бути використані письменником для втілення різних сторін образу персонажа.

Література:

1. Блох М.Я. Строй диалогической речи / М.Я. Блох, М. Поляков. – М. : Прометей, 1992. – 153 с.
2. Чижевская М.И. Язык, речь и речевая характеристика (Вопросы изучения речи персонажа) / М.И. Чижевская. – М. : МГУ Ломоносова, 1986. – 69 с.
3. Яворская Г.М. Прескриптивная лингвистика как дискурс: мова, культура, влада / Г.М. Яворская. – К., 2000. – 117 с.
4. Albert, M. Character Voice: What, Why, Where and How Text. / M. Aldert, M. Jerott [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inkalicious.com/ex-anl.html>.
5. Sanger, K. The Language of Fiction Text. / K. Sanger. London, N.-Y.: Routledge, 1998. – 114 p.
6. Виноградов, В.В. О языке художественно литературы / В.В. Виноградов. М. : Гослитиздат, 1959. – 655 с.
7. Борботько В. Г. Элементы теории дискурса / В.Г. Борботько. – К. : ВШ, 1981. – 114 с.

Шкворченко Н. Н. Художественный диалог в парадигме исследований

Аннотация. Диалог является основным способом изображения персонажа в драматургии. В качестве коммуникативной единицы, специфичной для диалога, признается реплика и её коммуникативные аналоги – коммуникативный ход и речевой ход. Художественный диалог в современной прозе и драматургии достаточно полно и разносторонне отображает такие важные параметры образа персонажа, как гендерная, национально-расовая, локальная и темпоральная характеристики, социальный статус, эмоциональное состояние в момент речи и отношения коммуникантов, черты характера персонажа. Возраст и внешний облик героя также находят отражение в диалоге художественного произведения, но с меньшей полнотой охвата. Информация о личности героя может содержаться в его собственной речи, в речи его собеседника, а также в речи других персонажей о нем, и выражается как эксплицитными, так и имплицитными средствами. Создавая диалог в художественном произведении, писатель отбирает те языковые средства, которые помогут ему, в первую очередь, раскрыть образ героя.

Ключевые слова: художественный диалог, коммуникативная единица, реплика, персонаж.

Shkvorchenko N. Artistic dialogue in the paradigm of research

Summary. The dialogue is the main way to depict the character in the drama and fiction. As a communicative unit specific for a dialogue, there can be recognized a remark and its communicative analogues – verbal communicative course and conversational course. An artistic dialogue in contemporary prose and drama fully depicts such important parameters of the character image as gender, national, racial, local and temporal characteristics, social status, and emotional state at the time of the speech and the relationship of communicants, traits of character. Both the age and appearance of the character are also reflected in the artistic dialogue, but with less complete coverage. Information on the identity of the character may be contained in his own speech, in his interlocutor's or in the other characters' speech, and expressed both with explicit and implicit means. While creating an artistic dialogue in fiction, the writer selects those linguistic tools that will help him reveal the image of the character.

Key words: artistic dialogue, communication unit, remark, character.